

ВІДГУК

офіційного опонента – Зеленської Любові Іванівни, доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри фізичної та економічної географії (Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпро) на дисертацію **Кріт Наталії Василівни «Формування вмінь самостійної роботи з підручником у процесі навчання фізичної географії учнів 6-8 класів»**, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія)

Українська школа теорії та методики навчання географії характеризується активним, постійним вдосконаленням, що пов'язано із потребою формування людини як головного ресурсу країни, яка повинна мати світоглядні знання.

Актуальність обраної теми. Робота Кріт Н.В. присвячена складній, хоча й добре дослідженій темі удосконалення методики викладання географії. Ця тема розробляється досить давно, але актуальна і сьогодні. Це пов'язане, перш за все з тим, що навчання географії зараз орієнтується як на традиційні знання, так і на навчання у новій ситуації, що суттєво змінилася, оскільки виникла велика потреба у постійному навчанні людини (навчання продовж життя), що сприяє формуванню людини як головного ресурсу країни. Дослідження Кріт Н.В. можна розглядати як один із важливих кроків, спрямованих на удосконалення методики викладання географії. **Актуальність** дисертаційного дослідження Н.В. Кріт зумовлена тим, що на сучасні досягнення в педагогічній науці впливають здобуття, які мають витоки з сучасних технологічних досягнень, а саме з появою нових засобів навчання – електронних посібників, комп'ютерних навчальних програм, електронних атласів. Заслужовує на увагу детальне визначення авторкою в еволюційному вимірі важливих дефініцій у методиці викладання географії, а саме самоосвіта, самостійність, самостійна робота. **Актуальність** дослідження не викликає сумнівів ще з однієї причини. Авторкою обраний найбільш проблемний суб'єкт вивчення – учні 6-8 класів, які у відповідності до вікової періодизації відносяться до підлітків або до учнів перехідного періоду, який є першим етапом дорослішання. А якщо акцентувати

увагу на темі дослідження, то цей підлітковий період є одним із головних етапів розвитку самостійності.

Про **актуальність** теми дослідження Кріт Н.В. свідчить також і її зв'язок з науковою темою, що виконується в межах теми науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики навчання природничо-географічних дисциплін, нині кафедри психолого-педагогічних дисциплін факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова «Науково-методичні засади організації самостійної роботи студентів у процесі методичної підготовки майбутніх учителів предметів природничого циклу». Тему дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 27.02.2014 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №4 від 29.04.2014 р.).

У роботі чітко вибудовується категоріальний апарат дослідження: об'єкт, предмет, мета, завдання, методика, концепція, рекомендації автора підтверджуються конкретним змістом та результатами впровадження у навчально-виховний процес у середніх та вищих навчальних закладах України.

У першому розділі «**Теоретико-дидактичні засади формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником**» автор аналізує висвітлення проблеми в працях учених та практиків. Джерельна база дисертаційного дослідження налічує 208 найменувань, в тому числі 10 іноземних видань. На наш погляд, висновки автора про недостатнє дослідження і висвітлення в літературі питань формування вмінь не має підстав. На жаль, до переліку літератури не залучено праці таких відомих класиків дидактичної і географічної науки як А. В. Хуторський, В. П. Максаковський та ін., що свідчить про не досить ретельну роботу автора з визначення стану розробки і використання досвіду формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником.

Підкреслимо, що аналіз інформаційних джерел дозволив Н.В. Кріт виокремити зовнішню (з позиції педагога) і внутрішню (з позиції учня) сторони

самостійної роботи і представити її у вигляді наочного графічного зображення (рис.1.3 Структура самостійної роботи, стор. 30 дисертації).

В розділі II «**Методичні підходи формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником у процесі навчання фізичної географії**» авторка досліджування Н.В. Кріт тісно пов'язує методичну систему формування вмінь самостійної роботи з психодидактикою, а саме з психологічними та дидактичними концепціями. Тільки просте перерахування таких понять як аналітико-синтетичне сприйняття, стійкість уваги, рефлексія, сенситивний період (період емоційної чутливості), мотиваційний компонент, організаційно-вольовий компонент, педагогічні умови та ін. дає підстави вважати, що авторська модель формування вмінь самостійної роботи з підручником є обґрунтованою, цілісною, системною дидактичною моделлю. До того ж, модель вдало зображена на стор. 10 автореферату та стор. 85 дисертації. Підкреслимо практичне значення дослідження Н.В. Кріт в межах пропозиції найефективніших механізмів формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником фізичної географії, а саме рефлексивного підходу. Авторка чітко виділяє у рефлексивному компоненті дії самооцінки і самоконтролю діяльності школярів. Важливим у дослідженні, що опонується, є й те, що авторка базується на залученні влучних психологічних підходів. Наприклад, на стор. 82 дисертації вона розглядає особливості формування вмінь самостійної роботи з підручником географії в сенситивний період, який відрізняється емоційною чутливістю охоплених навчанням.

Запропонована педагогічна модель апробована, гіпотеза ефективності впровадження системи педагогічних умов формування вмінь самостійної роботи учнів 6-8 класу перевірена в ході педагогічного експерименту.

Процес впровадження моделі в навчальний процес здійснювався упродовж 2013-2016 рр. під час дослідницького експерименту, який організували на аналітико-констатувальному, формувальному та коригувально-узагальнювальному (контрольному) етапі. На першому етапі констатувального експерименту були задіяні 900 учнів та 30 вчителів географії з 9-ти шкіл Києва та Київської області.

Саме центральною ланкою дисертації є **експериментальні дослідження** з метою перевірки ефективності моделі формування вмінь самостійної роботи (розділ 3). Дослідження зумовили отримання кількісних і якісних результатів. В роботі наводяться авторські дослідження на констатувальному етапі (спостереження, анкетування та ін.) серед вчителів географії та школярів.

На формувальному етапі експерименту авторкою для обробки результатів дослідження використаний метод поелементного та поопераційного аналізу, розроблений відомим педагогом та, до речі, фізиком за фахом А. Усовою, що досить влучно для обробки зрізів з фізичної географії. Для визначення статистичної достовірності відмінностей в результатах сформованості вмінь самостійної роботи використаний критерій кутового перетворення Фішера. Під час формувального експерименту проаналізована також динаміка показників сформованості вмінь самостійної роботи з підручниками учнів різного віку (6-х, 7-х та 8-х класів).

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Апробація висновків і результатів дисертаційного дослідження була здійснена шляхом їх публікацій у фахових виданнях України (6 найменувань), в одному закордонному науковому журналі, виступів на наукових зібраннях, використання у безпосередній педагогічній діяльності автора. Оформлення дисертації відповідає вимогам наказів МОН України щодо такого виду робіт, а автореферат дисертації відповідає текстові рукопису й висвітлює його головні положення та результати. У дисертації Н.В. Кріт, яка представлена на експертизу, знайдений новий аспект вивчення багатогранної проблеми становлення методики викладання географії у школі. Цікавою, на погляд опонента, є спроба дослідити трансформацію методів формування вмінь самостійної роботи з підручником протягом періоду навчання в 6-8-х класах у зв'язку з набуванням у процесі навчання географічних знань та вмінь, сучасною термінологією – географічної компетентності, завдяки різним методам, засобам і формам навчання. Цей результат дисертаційного дослідження Н.В. Кріт, я вважаю, особливо важливим в аспекті сучасних завдань трансформації географічної освіти, її приреченості

навчати у динамічному світі, однією з провідних вимог якого є забезпечення того, щоб навчання в школі було обов'язковим етапом подальшого формування світоогляду охоплених навчанням, а не тільки етапом набування загальноосвітніх знань, умінь та навичок, іншими словами, самостійне навчання продовж життя. Висновки відображають зміст роботи.

Дисертаційне дослідження Кріт Н.В. має практичне значення. Впровадження результатів дослідження здійснювалося у навчально-виховний процес Городищенської ЗОШ I-III ступенів №1 Черкаської обл. (довідка № 1952/01 від 02.12. 2016 р.), ЗНЗ Уманського району Черкаської обл. (довідка № 1233/01-07 від 05.12.2016 р.). Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес підготовки студентів на базі факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 791 від 29.11.2016 р.), Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 419 від 06.12. 2016 р.) та перед слухачами курсів підвищення кваліфікації у ІППО Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 389 від 02.12.2016 р.), КВНЗ Київської обласної ради «Академія неперервної освіти» (довідка № 152 від 07.12.2016 р.).

В той же час робота має певні недоліки. Сподіваємось, що головні зауваження під час захисту і наукової дискусії будуть пояснені автором.

1. Ми, як і авторка Н.В. Кріт, вважаємо, що педагогічна ситуація «радість успіху» з'являється важливою і корисною для учнів, оскільки налаштовує на позитивний результат. Але хотілось би бачити наголос на методики, що націлені на самостійне опанування учнями **складних** завдань (за термінологією академіка Л.В. Занкова – принципи навчання на високому рівні труднощів). Це зауваження не є принциповим, але для виявлення серед учнів обдарованих дітей, які бажають і здатні приймати участь в різних конкурсах, олімпіадах, турнірах географічного спрямування важливим є навчити алгоритму самостійної роботи зі складними питаннями. Тим більше, авторка вкрай влучно пише на стор. 116 про «втілення індивідуальної освітньої траєкторії школяра».

2. У додатку Б авторкою надані зразки алгоритмічних прописів для самостійної роботи з текстовим та позатекстовим компонентом шкільного підручника фізичної географії. У частині «Алгоритм роботи з географічними задачами» (стор. 239 дисертації) незрозуміло: чому алгоритм поділений на 2 частини, а також чому відсутня така важлива складова алгоритмічних дій як виконання креслення або рисунків? Досвід власної роботи викладання географії дозволяє вважати, що креслення для рішення задач та виконання завдань для самостійної роботи за питаннями «Форма і розміри Землі», «Рух Землі», «Визначення місцевого (сонячного) та поясного часу», «Залежність висоти Сонця в полудень від географічної широти», «Встановлення широти і довготи положення об'єктів в системі географічних і прямокутних координат» та ін. вкрай необхідні. Нагадаємо, що креслення, рисунки, схематичні зображення до географічних задач є своєрідною «компресією» та узагальненням інформації.

3. На стор. 126 дисертації авторка аналізує переваги сучасних електронних версій підручників з точки зору самонавчання учнів, але кожний з електронних підручників має власні особливості інтерфейсу, електронного контенту, можливості виконання інтерактивних завдань та ін. На жаль, авторка при цьому не надає конкретного порівняння електронних підручників, які використовуються в школах України за головними ознаками, особливо за ефективністю навчання. Хоча Н.В. Кріт наводить широкий спектр принципів структурування електронних підручників, наповнення їх навчальним матеріалом, гіпертекстовість, мультимедійність, інтерактивність та багато ін. за роботами, які наведено у переліку посилань [10, 21, 26, 90, 151, 171 та ін.].

4. На стор. 7 автореферату авторка на підставі теоретичного дослідження проблеми формувань вмінь самостійної роботи з підручником фізичної географії робить висновок, що навчання географії має бути орієнтоване на оволодіння школярами знаннями, уміннями та навичками, серед яких **провідним** (так підкреслює авторка) є вміння самостійної роботи з підручником. На наш погляд, цей висновок повинен бути підтверджений хоча би порівняльним аналізом

частоти згадувань у фаховій літературі за окремий період про інші способи діяльності учнів крім самостійної роботи з підручником географії.

5. Прикро, що така дуже змістовна робота має зауваження до оформлення тексту: граматичні помилки (наприклад, стор. 105, 168 дисертації), повторення тексту (стор. 172), помилки в посиланнях (стор. 174, у тексті А.В. Усова [188], а у переліку посилань № 179 або 180).

Зазначені вище зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дослідження Н.В. Кріт. Оцінюючи його теоретичну значущість, вважаю доцільним відмітити, що авторка переконливо продемонструвала географічну і педагогічну компетентність, уточнила роль і місце набуття вмінь під час самостійної роботи з підручником в системі географічної освіти.

Висновки, які зроблені в дисертації Н.В. Кріт, мають як наукову, так і практичну значущість. Вони різноаспектні, містять узагальнення та необхідну деталізацію, вимальовуючи цілісну картину проведеного дослідження.

Дисертація Н.В. Кріт є завершеною працею, в якій отримані нові з дидактичних позицій, науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати, які в сукупності є суттєвими для методики навчання географії, а саме, засобами формування вмінь самостійної роботи.

Висновок: Дисертація Н.В. Кріт відповідає встановленим в Україні вимогам, основні наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є обґрунтованими, побудовані на основі сучасних досягнень педагогічної науки, світового та вітчизняного досвіду у розробці методики формування вмінь самостійної роботи школярів з підручником у процесі навчання фізичної географії в 6-8-х класах. Зміст дисертації викладений у логічній послідовності, вдало систематизований, ілюстрований схемами, рисунками та таблицями, містить додатки, які дозволяють чіткіше уявити собі процес формування вмінь самостійної роботи школярів з підручником у процесі навчання фізичної географії в 6-8-х класах. Робота Кріт Н.В. відповідає достатньому рівню новизни, оскільки автор використовує відомі ідеї в новому розумінні і практичному рішенні. Не

зважаючи на певну кількість зауважень, робота Кріт Н.В. може бути позитивно оцінена за результатами загальної наукової дискусії.

Дисертаційне дослідження «Формування вмінь самостійної роботи з підручником у процесі навчання фізичної географії учнів 6-8 класів», відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, які існують в Україні, а його автор, **Кріт Наталія Василівна** заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія).

Офіційний опонент

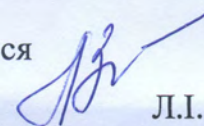
доктор педагогічних наук зі спеціальності

“теорія та методика навчання (географія)”,

професор, зав. кафедри фізичної і економічної географії

Дніпропетровського національного університету ім. Олесья

Гончара

Л.І. Зеленська

Вчений секретар

Г. В. Хоракен